

TÜRK EĞİTİM TARİHİ

İSLAM ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM

Tarihte bilinen ilk Türk hükümdarı Teoman, ilk Türk Devleti'nde Asya Hun devletidir. Hunlardan önceki Türklerin siyasi bir organizasyon halinde yaşayışları hakkında şimdilik elimizde net bilgiler bulunmamaktadır. Fakat Hunlardan öncede Türklerin siyasi bir yapı halinde yaşamış olmaları ile ilgili başta Çin kaynakları olmak üzere arkeolojik kazılarda elde edilen bilgiler bizlere bazı ipuçları vermektedir.

Türklerde eğitim ilk Türk toplulukları ile başlar. İlk Türk topluluklarında eğitim, doğa ile iç içe yaşayan toplumun yaşam biçimi ile şekillenmiştir. Bu dönemde örgün eğitimin yapıldığı ile ilgili elimizde kesin deliller yoktur. Fakat bir eğitim sisteminin olduğu kesindir. Bu sistemin temelini ise alp insan tipi yetiştirme anlayışı şekillendirmiştir. İlk Türk topluluklarından kalan hikâye, masal, şiir, atasözü gibi sözlü edebiyat ürünleri ilk Türk topluluklarındaki eğitimin içeriği hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu anlayış ile yetişen kişi öncelikle devletin kendisinden istediği görev ve sorumlulukları en iyi şekilde yerine getirebilecektir. Aynı zamanda toplum tarafından da kabul gören bir kişiliğe sahip olacaktır.

Aile İçi Eğitim:

Türklerin en çok önem verdikleri toplumsal kurumlardan birisi aile kurumudur. Bilinen ilk Türk devleti Hunlar da aile kurumuna büyük önem vermişlerdir. Toplumsal eğitimin ilk aşaması aile de başlamıştır.

Askeri Eğitim: Diğer devletlerde olduğu gibi Hunlar döneminde de askeri eğitimin ayrı bir önemi vardır. Bilhassa Mete döneminde ordunun onluk sisteme göre teşkilatlanması Türk devlet adamlarının askeri eğitim konusunda ne derece iyi eğitim aldıkları konusunda bizlere bazı ipuçları vermektedir. Aynı şekilde ilkçağlardan günümüze kadar ulaşım ve savaş olmak başta üzere binlerce yıldır kullanılan atın evcilleştirilmesi Türklerin askeri alanda dünya medeniyetine yaptıkları en büyük katkılardan birisidir. Atın evcilleştirilmesi Türklerin askeri eğitim konusunda ne derece başarılı olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bunun dışında toplum bireyleri ata binmeyi ve kılıç kuşanmayı öğrenmektedirler. Her Hun çocuğu iyi bir asker olarak yetiştirilirdi. Buna devlet kadar ailelerde önem verirlerdi.

Mesleki Eğitim:

Arkeolojik kazılarda ve yapılan alan araştırmalarında elde edilen bulgular Türklerin mesleki alanda da eğitilmiş oldukları konusunda ipuçları vermektedir. Kılıç yapmak, ip eğirmek, halı ve kilim dokumak gibi uğraşı alanları Türkler tarafından en iyi bilinen el sanatları arasındadır. Bilhassa demiri işlemek Türkler tarafından çok kabul gören bir uğraşı alanıydı. Bu bilgi birikimler kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar devam etmiştir.

Dini Eğitim:

Dini inançların Türklerin hayatında her zaman önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Din adamları ve Türkler tarafından kutsal kabul edilen değerler gelecek kuşaklara aktarılmıştır. İslamiyet'in kabulü ile bunlar yavaş yavaş kültürel değerler arasında kalmıştır.

GÖKTÜRKLERDE EĞİTİM

Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra onun yerine kurulan Göktürk Devleti, Hunların mirasçısı ve devamıdır. Hunların siyasi ve coğrafi mirasını devralan Göktürkler, Hunların eğitim mirasını da devralmıştır. Hunlar döneminde eğitim anlayışının aynen Göktürkler döneminde de devam ettiğini söyleyebiliriz.

Göktürkler dönemini eğitim tarihi açısından önemli kılan, onların 38 harften oluşan kendilerine özgü bir alfabelerinin olmasıdır. Aynı zamanda Orhun abidelerinin günümüze kadar yazılı bir kaynak olarak gelmesi Göktürkleri eğitim tarihi açısından farklı kılmaktadır. Göktürk yazıtları olarak da bilinen bu eserlerden, Göktürkler dönemindeki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında bilgiler elde etmekteyiz.

Orhun Abideleri:

Türk hükümdarlarının halkı ve ülkesi için yaptıkları ve yapması gereken şeylerden bahsedilmiştir.

Türklerin bağımsız yaşama arzusu hakkında bilgiler vermektedir. Türklerin birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeleri gerektiği hakkında bilgiler içermektedir.

UYGURLARDA EĞİTİM

Sekizinci yüzyılın ortalarına doğru Göktürk Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Türkler Uygurların siyasi birliği altında yeniden teşkilatlanmışlardır.

Uygurlar dönemi Türk eğitimi, İslami döneme geçiş öncesi olgunlaşma dönemidir. Eğitim anlamında kurumsallaşmanın başladığı dönemin Uygurlar dönemi olduğunu söyleyebiliriz.

Uygurlar kendilerine özgü alfabeti, matbaa ve kâğıdı kullanmaya başlamaları ile Türk eğitim tarihinde ayrı bir yere sahiptirler. Devletin kuruluş döneminde Göktürk alfabetini kullanan Uygurlar daha sonra kendi alfabelerini kullanmışlardır.

Uygurlar döneminde matbaada kullanılmaya başlamıştır. Matbaanın kullanılması Uygurlar döneminde okuryazar oranının bir dönem öncesine göre yükselmesi anlamına da gelmektedir.

İSLAMİ DÖNEMDE TÜRKLERDE EĞİTİM

1. İslamiyet'in Kabulü ve Türkler

Eğitimin en önemli yapı taşlarından olan bilim, sanat ve edebiyat alanında birçok yeni gelişme, Türklerin sağlamış olduğu huzur ortamı sayesinde hızla yayılma imkânı bulmuştur.

2. Karahanlılarda Eğitim (840-1212)

Uygurların tarih sahnesinden çekilmesinden sonra onun yerine kurulan Karahanlılar döneminde Türkler kitleler halinde İslam dinine geçmeye başladılar. Bilhassa Satuk Buğra Han'ın Müslüman olarak Abdülkerim adını almasından sonra bu süreç daha da hızlandı. Karahanlılar döneminde eğitim, Türk-İslam kültürünün etkisi ile gelişmiştir. Bu dönemde açılmaya başlayan medreseler, Osmanlıların yıkılışına kadar yaklaşık bin yıl Türk ve İslam coğrafyasında en önemli eğitim kurumları olarak varlığını sürdürmüştür. Karahanlılar döneminde gelecek kuşaklara ışık tutacak birçok bilim adamı yetişmiştir. Bunların yazdığı eserler yüzlerce yıl hem Batı'da hem de Doğu'da temel başvuru eserleri arasında yerini almıştır. Bu bilim adamlarının yetişmesi ve eserlerini vermelerinde Karahanlı hükümdarları ve devlet adamlarının bilim adamları ve bilimsel faaliyetleri desteklemelerinin büyük payı vardır.

2.1. Karahanlı Dönemi Eğitim Kurumları

Karahanlılar dönemindeki eğitim kurumlarını örgün ve yaygın eğitim kurumları olarak iki gruba ayırabiliriz. Karahanlılar kendilerinden sonra kurulan Türk-İslam devletlerine örnek oldukları için bu dönemde ortaya çıkan eğitim kurumlarını ayrıntılı olarak ele alacağız. Karahanlıların bu kurumlara katkılarını izah etmeye çalışacağız. Daha sonraki devletler döneminde ise bu kurumlar ile ilgili yenilikleri ve değişiklikleri belirtmekle yetineceğiz. Eğer yeni bir eğitim kurumu ihdas edildi ise onu ilk ortaya çıkaran devlet döneminde yine ayrıntılı şekilde ele almaya çalışacağız.

Örgün eğitim kurumları medreseler ve her mahallede olan mekteplerdir. Yaygın eğitim kurumları ise ribat (hankah), cami, mescit, kütüphane, tekke ve zaviyeler şeklinde sıralayabiliriz.

2.2.3. Kaşgarlı Mahmud(1008-1105)

Kaşgarlı Mahmud yaklaşık olarak 1008 yıllarında Kaşgar'da dünyaya gelmiştir. Karahanlı soyundan Hüseyin Çağrı Tegin'in oğludur. Kaşgarlı Mahmud meşhur Dîvânü Lügati't-Türk isimli eserini Türk illerini onbeş yıl gezerek oluşturmuştur. Bu eser aynı zamanda Türkçenin ilk sözlük ve dilbilgisi kitabıdır. Kaşgarlı eserini 1072 yılında Bağdat'da yazmaya başlamıştır. Eserine 1077 yılında son şeklini vererek Abbasi halifesinin oğlu Ebu'l Kasım Abdullah'a sunmuştur.

Kaşgarlı 1080 yılında ata yurdu Kaşgar'a döner ve burada Mahmudiye Medresesinde müderrisliğe başlar. Vefatına kadar burada binlerce öğrenci yetiştirir. 2008 yılı Kaşgarlı Mahmud'un doğumunun bininci yılı münasebeti ile Kaşgarlı Mahmud yılı ilan edilmiştir.

Kaşgarlı'ya Göre Eğitim:

Kaşgarlı eserinde çocuk yetiştirilmesi ile ilgili bilgiler verir. Aynı zamanda onun eserinden, eski Türklerin oynadıkları çocuk oyunları hakkında da bilgi sahibi olmaktadır.

Kaşgarlı'nın Eğitim Metodu: Kaşgarlı Mahmud hazırlamış olduğu eserinde özellikle dil öğretimi konusunda bazı ipuçları verir. Dil öğretiminde metin çözümle üzerinde durur. Kuralların örnekler ile desteklenmesinin önemini vurgular.

2.2.4. Yusuf Has Hacip (1017?-1077)

Türk eğitimi üzerine paha biçilmez görüşleri olan Yusuf Has Hacip yaklaşık 1017 yıllarında Karahanlı şehirlerinden Balasagun'da dünyaya gelmiştir. Kutadgu Bilig isimli eseri eğitim üzerine görüşlerde içermektedir. Eser 1070 yılında Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han (Ebû Ali Hasan bin Süleyman Arslan)'a sunulmuştur.

Eğitim kitabı olmanın yanısıra siyasetnâme ve nasihatnâme özelliği de taşıyan Kutadgu Bilig, Karahanlılar döneminin ilmi ve eğitim yönü hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Eser, 4 ana unsur ve bu 4 unsuru temsil eden sembolik şahsiyetler üzerine kurulmuştur.

Şahsiyet Meslek / Görev Temsil / Sembol

Kün-Togdı Hükümdar Adalet

Ay-Toldı Vezir Mutluluk (Bilgeliği Temsil)

Ögdülmiş Vezirin Oğlu Akıl (ya da bilgi)

Odgurmuş Bilge Kişi (Vezirin Akrabası) Akıbet (Yaşamın Sonu)

2.2.5. Ahmet Yesevi(1093-1166)

Ahmet Yesevi Karahanlıların önemli şehirlerinden birisi olan Yesi'nin Sayram kentinde 1093 yıllarında dünyaya gelmiştir.

Divan-ı Hikmet isimli eseri Türk eğitim ve tasavvuf tarihi açısından önemli bir eserdir.

Ahmed Yesevi'nin sevenleri ve takipçileri Anadolu'da İslamın yayılmasından önemli rol oynamışlardır.

2.2.6. Edip Ahmet Yükneki(XII. yüzyıl)

XII. yüzyılda yaşamış olan Edip Ahmed'in bırakmış olduğu Atabetü'l Hakayık isimli eseri sayesinde Karahanlılar dönemi eğitim sistemi hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Eser eğitimde ahlaki değer önemi hakkında önemli bilgiler içermektedir. 3. Gazneliler Dönemi Eğitim (961-1187)

Bugün Afganistan sınırları içerisinde bulunan Gazne şehrinde kurulduğu için bu ism ile anılan Gazneliler, çok uluslu bir devlet özelliği taşımaktadır. Gazneli Mahmud dönemi devletin en parlak devridir. Onun devrinde Gazneliler Hindistan üzerinde de gemenlik kurmuştur. 1040 Dandanakan savaşı sonrası egemenlik alanlarının bir kısmını Selçuklulara bırakmak zorunda kalmışlardır.

SELÇUKLULAR ve BEYLİKLER DÖNEMİ TÜRKLERDE EĞİTİM

1.1. Büyük Selçuklular Dönemi Eğitim Kurumları

Karahanlı ve Gazneli eğitim geleneği mirasını devralan Büyük Selçuklu Devleti bu kurumları geliştirerek kendisinden sonraki devletlere miras bırakmıştır.

Örgün Eğitim Kurumları:

Medreseler: Büyük Selçuklular döneminde medreseler eğitim-öğretim alanında büyük gelişme kat etmişlerdir. Karahanlılar döneminde kurulmaya başlayan bu kurumlar, Selçuklular döneminde biraz daha gelişmişlerdir. İlk medrese 1040 yılında Nişabur'da açılmıştır. Daha sonra Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından 1067 yılında açılan Nizamiye medreseleri eğitim öğretim alanına yeni bir soluk getirmiştir.

Mektepler: Eğitim öğretimin ilk basamağını oluşturan mektepler bu dönemde de gelişme göstermiştir.

Nizamiye Medreseleri: Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından Nişabur'da temeli atılan bu medreselerde dini ilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerde okutulmuştur. Bu medreseler Ortaçağın Doğu ve Batıdaki eğitim kurumları arasında en gelişmiş örneğidir. Nizamiye medreseleri Nişabur dışında Musul, Basra, Bağdat, Belh, İsfahan, Herat, Rey, Tus, Amul ve Mervde'de açılmıştır. Nizamiye medreselerinde eğitim dili Arapça ve Türkçe idi. Ders anlatımlarında Arapça'nın yanında Türkçe'de kullanılmıştır.

1.2.1. Nizamülmülk(1018-1092)

Sultan Alparslan ve oğlu Melikşah'a vezirlik yapmış Türk devlet adamıdır. Yazmış olduğu Siyasetnâme isimli eseri ve kurduğu Nizâmiye medreseleri Türk eğitimine yaptığı en önemli katkılar arasındadır. Onun kurduğu medreseler Bağdat, İsfahan, Nişabur, Belh, Herat, Basra, Musul ve Amol'da açılmıştır. Bu eğitim kurumların asrının en ileri eğitim yapan okulları arasında yer almaktadır.

Nizamülmülk Alamut fedailerinden bir haşhaşi tarafından öldürülmüştür.

1.2.2. Gazali (1058-1111)

Gazali Horasan'ın Tus şehrinde doğmuştur. İlköğretimden sonra Nişabur Nizamiye medresesinde eğitim görmüştür.

Gazali Nizamülmülk'ünde bulunduğu bir toplantıda ilmi yönünü ortaya koymuştur. Bunun üzerine 1091 yılında Bağdat'taki Nizamiye Medresesi Baş Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. 2. Anadolu Selçuklular Dönemi

1071 Malazgirt savaşı sonrası Anadolu'ya doğru akın eden Türkler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beylikler kurdular. Bunlar Danişmendoğulları, Mengücekoğulları, Artukoğulları, Saltukoğulları ve Anadolu Selçuklu Devletidir. Başlangıçta Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak hareket eden bu beylikler bir süre sonra bağımsız hareket etmişlerdir. Bunlardan

Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulan Anadolu(Türkiye) Selçukluları Anadolu'ya egemen olarak Büyük Selçukluların mirasını devralmıştır.

2.1. Anadolu Selçuklular Dönemi Eğitim Kurumları

Anadolu'da kurulan ilk Beylikler ve Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde eğitim kurumları açılmıştır. Bilhassa Anadolu Selçuklular döneminde eğitim kurumları Anadolu'nun her köşesine yaygınlaştırılmıştır.

Yaygın Eğitim Kurumları:

Ahilik: Abbasiler döneminde kurulan Fütüvvet geleneğinin bir devamı olan Ahi teşkilatı, eğitim-öğretim alanında Türk-İslam dünyasında önemli bir yere sahiptir.

2.2. Anadolu Selçuklular Dönemi Eğitime Katkı Sağlayanlar

Moğol istilasından kaçan birçok ilim adamı Anadolu'ya sığınmıştır. Bunlar Anadolu'nun bir ilim ve kültür şehri olmasına büyük katkı sağlamışlardır. Anadolu Selçuklu sultanları bunlara kucak açarak ilim adamlarının rahat şekilde çalışabilecekleri ortamları oluşturmuşlardır.

2.2.1. Ahi Evran (Nasirettin Mahmud el-Hoyi) (1171-1261)

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1171 yıllarında İran'ın Hoy şehrinde doğduğu kabul edilmektedir. Ahiliğin kurucusu olarak ta kabul edilen Nasirettin Mahmud el-Hoyi, bazı tarihçiler tarafından Nasrettin Hoca ile aynı kişi olduğu kabul edilmektedir.

Ahi teşkilatının kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evran esnaf teşkilatı arasında ün salmıştır. Onun kurduğu bu teşkilat Selçuklular döneminin en önemli eğitim kurumları arasında yer almaktadır.

2.2.2. Mevlana Celaleddin-i Rumi (1207-1273)

Türkistan'da bulunan Belh yakınlarında doğan Mevlana Celaleddin-i Rumi gerek eserleri ile gerekse fikirleri ile Türk eğitimine katkısı olan mutasavvıf, düşünür, şair ve ilim adamıdır. Mevlana'nın da içerisinde bulunduğu büyük bir kabile doğdukları topraklardan hicret ederek önce hac farızasını yerine getirmiş daha sonra Anadolu'ya geçmişlerdir. Gençliğinin daha ilk evrelerinde olan Mevlana Celaleddin-i Rumi önce Larende (Karama)'ye daha sonra da Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad'ın daveti üzerine de Konya'ya yerleşmiştir.

2.2.3. Nasrettin Hoca (1208-1284)

Nasrettin Hoca'da Anadolu insanının kıvrak zekasını bulmak mümkündür. Nasrettin Hoca olarak bilinen şahıs fıkraları ile Anadolu insanını hem güldürmüş hem de eğitmiştir. Nasreddin Hoca insanlara doğru yolu gösteren bir halk eğitimcisidir. Kısa ve özlü sözler ile topluma yol göstermiştir.

1996-1997 yılı UNESCO tarafından uluslararası Nasreddin Hoca yılı ilan edilmiştir. Orta Doğu ve Orta Asya'da birçok toplum Nasreddin Hoca'yı sahiplenmektedir.

2.2.4. Hacı Bektaş-ı Veli (1209-1271)

Horasan Nişabur doğumlu olan Hacı Bektaş-ı Veli 40'lı yaşlarda Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük katkıları olmuştur.

2.2.5. Yunus Emre (1240-1321)

Anadolu Selçuklularının zayıflamaya başladığı ve hakimiyet alanında çeşitli beyliklerin çıkmaya başladığı dönemde yaşamış büyük bir Türk eğitimcisidir. İç Anadolu bölgesinde yaşayan Yunus Emre, Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanını genişletmeye başladığı yıllarda vefat etmiştir. Anadolu'nun birçok yerinde makamı vardır. Anadolu insanı Yunus'u adeta bağrına basmıştır. Yunus Emre'nin yazdığı şiirler Anadolu insanına adeta bir yol gösterici olmuştur. Yunus Emre sadece Anadolu insanına değil tüm insanlığa seslemiştir. Bunun için Yunus Emre'nin doğumunun 750. yılı münasebeti ile 1991 yılı UNESCO tarafından Yunus Emre Sevgi yılı olarak ilan edilmiştir.

2.2.6. Aşık Paşa (1272-1333)

Selçukluların yıkılmaya yüz tuttuğu yıllarda Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. Aşık Paşa yine Kırşehir'de 1333 yılında vefat etmiştir. Yazmış olduğu şiirler ile Türk eğitimine katkı sağlamıştır. 3. Anadolu Beylikleri Döneminde Eğitim

1243 Köseadağ savaşı sonrası Anadolu Moğol egemenliğine girmeye başlamıştır. Bu durum karşısında çeşitli Türkmen beyleri ve Anadolu Selçuklularında görev yapmış devlet adamları, yaşadıkları bölgeleri Moğol istilasından korumak amacı ile harekete geçmişlerdir. XIII. yüzyılın sonlarına doğru Selçuklu sultanlarının Anadolu üzerindeki egemenliğe tamamen ortadan kalkmıştır. İşte bu durum üzerine bu beyler kendi başlarına bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu üzerinden egemenliğini tam anlamı ile kuruncaya kadar geçen bu döneme tarihimizde Anadolu Beylikleri dönemi denir.

3.1. Beylikler Dönemi Eğitim Kurumları

Anadolu beylikleri döneminde Anadolu'nun birçok yerinde eğitim kurumları yapılmıştır. Bunlardan ön plana çıkanlar hakkında bilgi verelim.

Dünder Bey Medresesi:

Germiyanoğulları döneminde Yakup Bey Kütahya'da bir imaret yaptırmıştır. Bu imaretin içerisine bir de medrese ilave etmiştir.

Beylikler döneminin en güçlü beyliklerinden olan Karamanoğulları hükümdarlarından İbrahim Bey Karamanda imaret içerisinde medrese yaptırmıştır.

OSMANLILAR DÖNEMİ TÜRK EĞİTİMİ

Osmanlı Devleti Köseadağ savaşı sonrası dağılan Anadolu birliğini sağlayarak Selçukluların ve Selçuklu öncesi Türk devletlerinin mirasını devralmıştır. Osmanlı Devleti kuruluşundan sonra Anadolu başta olmak üzere Asya, Avrupa ve Afrika'da genişleyerek dünyanın en güçlü devletlerinden birisi haline gelmiştir. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin meydana getirdiği eğitim mirası, Türk Eğitim Tarihi açısından önemlidir.

1. Kuruluş Dönemi Osmanlılarda Eğitim (1299-1453)

1.1.1. Mahalle(Sıbyan) Mektepleri:

Temel dini bilgilerin öğretildiği eğitim kurumlarıdır. Medreseye devam edecek kişilerin bu eğitim kurumlarında eğitim almaları gerekmektedir. Hemen hemen her mahallede bulunan bu kurumlar vakıflar tarafından finanse edilmişlerdir. Fatih yaptırdığı sıbyan mektebindeki programı da kendisi çizmiştir. Bu anlamda Fatih bir program koyucusu hükümdardır. Oğlu II. Bayezid, yaptırdığı caminin yanına bir de sıbyan mektebi yaptırmıştır. Bu yüzyıldan itibaren hemen hemen her büyük caminin yanına muhakkak bir sıbyan mektebi yapılması gelenek haline gelmiştir.

Medreseler ortaöğretim ve yükseköğretim seviyesinde eğitim yapan kurumlardır. Medreselerde dini(fıkıh, kelim, hadis, tefsir gibi) ve pozitif(astronomi, hendese gibi) dersler birlikte okutulurdu.

Medreseler hocaların aldıkları gündeliklere göre sınıflara ayrılırdı. Medreselerde öğretim dili Arapça olmakla birlikte ders anlatımları Türkçe olarak yapılırdı.

Medreseler genellikle vakıflar aracılığı ile finanse edilmişlerdir.

1.1.3. Acemi Ocağı

Osmanlı merkez ordusuna asker yetiştirmek amacı ile Gelibolu'da açılmıştır. Gelibolu dışında Edirne, Topkapı ve Sultanahmet'de acemi ocağı mektepleri vardı. Acemi ocağına pencik ve devşirme sistemi ile askeri öğrenci alınırdu. Burada askeri eğitimde geçirilen çocuklar belli elemelerden sonra Yeniçeri ocağına alınırdu. Daha nitelikli olanlar ise Enderun Mektebine seçilirlerdi.

1.1.4. Yeniçeri Ocağının Kuruluşu

Acemi oğlanlar ocağında temel bazı eğitimleri alan askeri öğrenciler yeniçeri ocağına alınırdu. Yeniçeri ocağı ise yaptığı görevlere göre kendi içerisinde sınıflara ayrılırdı.

1.1.5. Hacı Bayram Veli (1352-1429)

Osmanlı kuruluş dönemi önemli şahsiyetlerinden birisidir. Vermiş olduğu Türkçe eserler ile Türk eğitimine katkı sağlamıştır.

2. Klasik Dönem Osmanlılarda Eğitim (1453-1699)

Bilhassa XV. yüzyılın sonları ile ve XVI. yüzyıl, Osmanlı eğitim, ilim ve fikir hayatında önem arz eder. İstanbul'un fethi, daha sonra İran ve Mısır seferleri Osmanlı bilim ve eğitim yapısından yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Çünkü Fatih İstanbul'u feth ettikten sonra doğu dünyasının önemli bilim adamlarını İstanbul'a davet ederek İstanbul'u bilim şehri yapmak için önemli girişimlerde bulunmuştur. Fatih'in torunu Yavuz Sultan Selim, dedesi Fatih'in açtığı yoldan giderek önce Tebriz'i, daha sonra Mısır'ı Osmanlı topraklarına katarak buralardaki sanat, düşünce ve bilim adamlarını İstanbul'a davet etmiştir. Bu olaylar sonrası İstanbul dünyanın eğitim, bilim, sanat ve düşünce merkezi haline geldi.

2.1. Klasik Dönem Eğitim Kurumları

2.1.1. Genel Amaçlı Medreseler

İstanbul'un fethi sonrası medreseler Osmanlı coğrafyasının her tarafına yayılmaya başlamıştır. Bu medreseler bir taraftan Osmanlı coğrafyasına her tarafına yayılırken diğer taraftan ihtisaslaşmıştır. Medreseler, medresede okutulan dersler veya medresede görev yapan müderrisin aldığı maaşa göre sınıflandırılıyor veya isimlendiriliyordu. medreselerdeki öğrenci sayıları 30-40 civarındaydı. Medresler genellikle bir vakıf aracılığı ile desteklenmiştir. Medreseye devam eden tüm öğrencilerin masrafları vakıflar tarafından karşılanıyordu. Ayrıca öğrencilere vakfın gelirleri nispetinde harçlıkta verilmekteydi.

2.1.2. İhtisas Medreseleri

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Süleymaniye adı ile açılan medreselerde, "tıp", "riyaziye" ve "darü'l-hadis" gibi yeni ihtisas bölümleri(fakülte) oluşturuldu.

Darü'l-kurrallar:

Dârü'l-hadisler:

Darüttıplar:

Darülmüşneviler:

3. Geçiş Dönemi Eğitim ve Yenileşme Hareketleri(1699-1839)

II. Viyana kuşatması sonrası başlayan askeri yenilgiler ve arkasından imzalanan 1699 Karlofça antlaşması Osmanlı askerî alanda bozuklukları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu durum üzerine Osmanlı devlet adamları askeri alanda başladıkları ıslahatlara hız vermişlerdir.

3.1. Geçiş Dönemi Eğitime Katkı Sağlayan Şahsiyetler

3.1.1. Kâtip Çelebi (Hacı Halife / 1609-1658)

XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Kâtip Çelebi özellikle tarih ve coğrafya olamka üzere birçok alanda Türk eğitimine katkı sağlamıştır.

3.1.2. Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780)

XVIII. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden birisi olan İbrahim Hakkı 15'e yakın eser kaleme almıştır. Bunlardan en meşhuru Divan ve Marifaetnâme isimli eseridir. İbrahim Hakkı astronomi, fizik, sosyoloji olmak üzere birçok bilim ile ilgilenmiştir.

3.1.3. İlköğretim

Rüştiyeler

Darülmualimin-i Rüştiye:

Darülmualimin-i Sıbyan:

3.1.4. Ortaöğretim

Rüşdiye okullarında Fransızcanın zorunlu dersler arasına alınması Abdülhamit döneminde altı kez, ikinci meşrutiyet döneminde üç kez sadrazamlık yapan Mehmet Said Paşa'nın(1838-1914) girişimleri ile olmuştur. Bu ders müfredatı ile Osmanlı Devleti'nin yabancı dil eğitiminde ne derece başarılı olduğunu bilemiyoruz. Fakat II. Abdülhamit döneminde İzmir Rüşdiyesinde okuyan Halit Ziya Uşaklıgil, anılarında Rüşdiye mektebini bitirenlerin Arapça, Farsça konuşup okuyamadıklarını ifade ederek Rüşdiye öğrencilerinin başarısızlıklarından bahseder.

İdadiler

Orta öğrenimin ikinci kademesi niteliğindeki rüşdiyelerin bir üst eğitim kurumu olan idadilerin Osmanlı sınırlarında yaygınlaşmaya başlaması 1882 ile 1892 yıllarını kapsamaktadır. Bu yaygınlaşma ile beraber; Sultan II. Abdülhamit'in saltanatının sonlarına doğru ülke genelinde rüşdiye sayısı 619, idadi sayısı 109'a, buralarda okuyan öğrenci sayısı 60 bine36 ulaşmış durumdaydı. 1898-1899 yıllarına ait Rüşdiye ve idadi ders programı içerisinde ilk sene 1 saat Arapça dersi verilmektedir. İkinci sene Arapça ders saati ikiye çıkarılmakta, Arapçaya ilave olarak bir saat de Farsça dersi verilmektedir. Üçüncü ve dördüncü sene Arapçaya ilave olarak 3 saat Fransızca dersi dikkat çekmektedir.

Fransızca ders saati 5, 6 ve 7. sınıflarda artırılmaktadır. Farsça dersi ise 5, 6 ve 7. sınıflarda verilmemektedir.

Sultaniler

İdadi seviyesinde eğitim veren Sultaniler ise Fransızca ve Türkçe eğitim veren kurumlar niteliğindedir.

Yabancı dil öğretimi için uygulanan denemelerin başarısızlığı üzerine özellikle İstanbul'da hem iyi düzeyde yabancı dil öğretecek hem de devletin sivil kadro ihtiyacını karşılayacak bir okul açılması için çalışmalar yapıldı. Bu çalışmalar sonrası, Fatih döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu kaliteli devlet adamlarını yetiştiren "Enderun Mektebi" niteliğinde, "Galatasaray Sultanisi" adıyla bir okul 1868'de eğitime başladı. Galatasaray Sultanisinde modern anlamda Fransızca eğitimi yapılmaktaydı. Fransız hocaların da görev

aldığı bu okul, verdiği yabancı dil eğitiminin kalitesiyle kısa zamanda kendisini Avrupa'ya da kabul ettirdi. Bu okuldaki mezun olanlar mükemmel derecede Fransızca bilmekteydi. Sonraki yıllarda okul programına seçmeli olarak Arapça, Farsça, Ermenice, Latince, Rumca, Bulgarca, İngilizce, İtalyanca, Almanca dersleri kondu. 1 Eylül 1868'de açılan Galatasaray Sultanisi Türkiye'de yabancı dil öğretimi açısından bir dönüm noktası oldu. Bu lisenin diğer bir özelliği ise orta öğretim düzeyinde yabancı dille öğretim yapan ilk devlet okulu olmasıdır. Bu okulda Müslüman ve Gayrimüslim öğrenciler beraber eğitim görmüşlerdir.

3.1.5. Yükseköğretim

Daru'l Fünun:

4. Meşrutiyet Dönemi (1876-1923)

1876 yılında Kanun-i Esasının ilanı ile Osmanlı Devletinde meşrutiyet dönemi başlamıştır. Bu dönemde eğitim alanında birçok yenilikler hayata geçirilmiştir.

4.1. Meşrutiyet Dönemi Eğitime Katkı Sağlayan Şahsiyetler

4.1.1. Emrullah Efendi (1859-1914)

4.1.2. Abdullah Cevdet (1869-1932)

Osmanlı döneminde Batıcılık akımının ve II. Meşrutiyet döneminin önde gelen şahsiyetlerindendir.

4.1.3. Ziya Gökalp (1876-1924)

4.1.4. Prens Sebahattin (1879-1948)

4.1.5. Satı Bey (1880-1969)

Batı pedagojisine dayalı bilimsel bir eğitim anlayışının Osmanlı ve Türkiye'de yerleşmesinde etkili oldu.

4.1.6. Ethem Nejat (1883-1921)

4.1.7. İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978)

5. Yaygın Eğitim Kurumları

Cami ve Mescitler:

Tekke ve Zaviyeler:

Kütüphaneler:

Loncalar:

Kıraathaneler:

6. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları

6.1. Osmanlıcılık

6.2. İslamcılık

6.3. Batıcılık

6.4. Türkçülük

6.5. Turancılık

7. Osmanlılarda Azınlık ve Yabancı Okullar

Osmanlı Devleti farklı etnik köken ve dini inanca sahip unsurların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler de Osmanlı idaresinde yaşayan farklı etnik kökendeki topluluklardan biriydiler⁴⁸. Her etnik ve dini inanca sahip topluluk Osmanlı sistemi içerisinde rahat ve barış içerisinde yüzyıllar boyu yaşamışlardır. Bu arada rahat bir şekilde eğitim ve öğretim faaliyetlerine de devam etmişlerdir. Osmanlı topraklarında yabancılar tarafından açılan okulları azınlıklar ve yabancılar tarafından açılan okullar olarak iki grupta değerlendirebiliriz.

7.1. Azınlık Okulları

Katolik mezhebine mensup olan Hristiyanlar, Katolik mezhebinin Osmanlı Hristiyanları arasında yayılması için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yöntemlerden birisi de okul açarak Hristiyanlığın yayılmasını sağlamaya çalışmalarıdır.

7.1.1. Rum Okulları

Rumların İstanbul'da fetihden önce de okulları bulunmakta idi. Daha çok kiliselere bağlı olarak devam eden bu okullar, fetihden sonra da varlıklarını devam ettirmişlerdir.

7.1.2. Ermeni Okulları

Her türlü dini ve içtimai serbestliğe sahip olan Ermenilerin ise XVIII. yüzyılın sonlarına kadar ciddi anlamda bir eğitim kurumları yoktur. Ermeniler genelde bu tür ihtiyaçlarını kiliselerde ve özel eğitim şeklinde gidermişlerdir. Fakat XIX. yüzyıl ile birlikte Avrupalı Katolik misyonerlerden etkilenen Ermenilerin de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kendi okullarını açmaya başladıklarını görmekteyiz.

7.1.3. Yahudi Okulları

7.2. Yabancılar Tarafından Açılan Okullar

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EĞİTİMİ

3 Mayıs 1920: Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı) kuruldu.

25 Mart 1921: Telif ve Tercüme Heyeti kuruldu.

15 Temmuz 1921: Maarif (Eğitim) Kongresi toplandı.

1921-1922 Öğretim Yılı: Darülfünunda karma eğitime geçildi.

1922: Maarif Nezaretinin tüm örgütleri Maarif Vekâletine bağlandı.

15 Temmuz 1923: I. Heyet-i ilmiye (Bilim Kurulu) Toplantısı yapıldı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın en yoğun olduğu günlerde, biryandan bağımsızlık mücadelesinin liderliğini yaparken biryandan da eğitim alanındaki çalışmalarına başlamıştır. Türk eğitim sisteminin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde, söz konusu çalışmaların ürünü olan Maarif Kongresi ve Heyet-i ilmiye toplantılarının çok büyük katkıları olmuştur. 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Maarif Kongresi'nde alınan kararlar, o günün eğitim ihtiyacını karşılamaktan çok, gelecekteki tam bağımsız ve çağdaş uygarlığı yakalamış Türkiye'yi güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Cumhuriyet Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler

1924 Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu çıkarıldı.

Şeriye ve Evkaf Vekâleti (Din ve Vakıflar Bakanlığı) kaldırıldı.

Ortaokullarda (ilköğretim 2. kademe) karma Musiki Muallim Mektebi açıldı eğitime geçildi.

Medreseler kapatıldı.

Tekke ve zaviyeler kapatıldı.

1925 Ankara Hukuk Mektebi Açıldı.

1926 Gazi Eğitim Enstitüsü açıldı.

1927 Köy muallim mektepleri faaliyete başladı.

Millet mektepleri açıldı.

1928 Yeni Türk alfabesi kabul edildi.

1931 Türk Tarih Kurumu kuruldu.

1932 Türk Dil Kurumu kuruldu.

1933 Üniversite reformu yapıldı.

1935 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruldu.

1936 Köy eğitimleri yetiştirme kursları açıldı.

1937 Köy öğretmen okulları açıldı.

Günümüzden Eğitim Uygulamaları

Taşınmalı İlköğretim

Nüfusu az ve dağınık yerleşim birimlerinde, ilköğretim okulu bulunmayan ya da birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan ilköğretim okullarındaki öğrencileri, merkezî ilköğretim okullarına gününbirlik taşımak, böylece öğrencileri fırsat eşitliğinden yararlandırmak ve onlara daha nitelikli öğrenim olanağı sağlamak amacıyla yapılan bir uygulamadır.

Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları

Kırsal kesimde, okulu bulunmayan köy ve köy altı yerleşim birimlerinde bulunan yoksul ailelerin çocuklarına ilköğretim hizmetlerini götürebilmek amacıyla yatılı ilköğretim bölge okulu (YİBO) ve pansiyonlu ilköğretim okulu (PİO) açılmaktadır. Bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin her türlü giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır.

Ortaöğretimdeki gelişmeler

Cumhuriyetin ilan edildiği günlerde Türkiye’de 23 lise bulunuyordu. 1938’e gelindiğinde ise yüksek öğretmen okulu mezunlarının artması ve Avrupa’da öğrenim gören öğretmenlerin istihdam edilmesiyle liselerin sayısı 68’e çıkmıştır.

Cumhuriyet Dönemi boyunca genel ortaöğretimde, genel liselerden başka lise türleri de bulunmaktaydı. Bunlar; özel liseler, Anadolu liseleri, fen liseleri, Anadolu öğretmen liseleri ve Anadolu güzel sanatlar liseleriydi.

Bu dönemde, sözü edilen çabaların sonucu olarak mesleki ve teknik ortaöğretimde, Osmanlı mirası ile kıyaslanamayacak bir gelişme kaydedilmiştir. Bugün mesleki ve teknik öğretim okulları; erkek teknik öğretim okulları, kız teknik öğretim okulları, ticaret ve turizm eğitimi okulları gibi çeşitlenmiştir.

Meslek okullarına günümüzde çok büyük önem verilmektedir. Hem devlet sektöründe hem de özel sektörde ara elemana duyulan ihtiyaç, meslek okullarını ülkemiz için vazgeçilmez kurumlar hâline getirmiştir.

Yükseköğretimdeki Gelişmeler

Cumhuriyet, Osmanlı Devleti’nden kalma yükseköğretim kurumları olan medreseleri hemen kapatırken Darülfünuna destekte bulunarak bir şans vermiştir. Ancak Darülfünun, toplumdaki köklü değişikliklere öncü olup halkı yeni rejime hazırlamak yerine, gelişmelere tepkisiz kalmayı tercih etmiştir, ilk dönemlerde, var olan yükseköğretim sistemi korunurken 1930’lardan itibaren yükseköğretim alanında köklü değişiklikler yapılmıştır.

Darülfünunun Avrupa'daki üniversiteler düzeyinde gelişmesini sağlamak için İsviçreli Albert Malche (Malş) Türkiye'ye davet edilerek (1932) kendisinden rapor hazırlaması istenmiştir. Bunun yanında Millî Eğitim Bakanlığı, Darülfünun Divanı, fakülte meclisleri, fakülte reislerinden de reform konusunda tasarılar istenmiştir. Malche, gelen raporları değerlendirerek hazırladığı raporunu Bakanlar Kuruluna sunmuştur.

Millet Mektepleri

11 Kasım 1928'de Millet Mektebi Teşkilatına Dair Talimatname yürürlüğe girdi.

Millet mektepleri programı; A, B ve C aşamaları olmak üzere üç aşamadan oluşuyordu.

A aşamasında okuma yazma öğretiliyordu.

Bu talimatnameye göre, ülke çapında eğitim seferberliği başlatıldı.

B ve C aşamalarında ise yurttaşların yaşamları için temel bilgiler ile üst düzey becerilerin kazandırılması hedefleniyordu.

Halkevleri

1932 yılında açılmaya başlanan halkevlerinin kuruluş amacı; Atatürk devrimlerinin benimsetilmesi, halkın aydınlatılması ve yaşamın çağdaşlaştırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır.

ÖĞRETMEN YETİŞTİRME

1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu gereğince daha önce Millî Eğitim Bakanlığı ve üniversitelere bağlı olarak faaliyet gösteren öğretmen yetiştiren yüksekokul, enstitü, akademi ve fakülteler 20 Temmuz 1982'de YÖK (Yükseköğretim Kurulu) çatısı altında üniversiteler bünyesinde toplanmıştır. 1989-1990 öğretim yılından itibaren öğretmen yetiştiren bütün yükseköğretim kurumlarının öğretim süresi en az dört yıllık lisans düzeyine çıkmıştır.

Ülke gereksinimi doğrultusunda Bakanlığımız ve YÖK iş birliğinde, 1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarında yeniden yapılandırmaya gidilmiştir.

Köy Enstitüleri

II. Meşrutiyet Döneminde köy için eğitim konusunda bazı görüşler ileri sürülse de bu konudaki somut adımlar Cumhuriyet Döneminde atılmıştır. Köy öğretmeni yetiştirmek için açılan en önemli kurumlar köy enstitüleridir.

Köy enstitülerinin kuruluş amacı; köyü yadırgamayacak, köyde seve seve kalıp hem köylüye hem okuldaki çocuklara eğitim verecek hem de tarlada ve atölyede üretim yapacak ve köylerin ekonomik durumunu iyileştirecek öğretmenler yetiştirmektir, ilkokulu bitiren köy

çocukları bu kurumlara sınavla alınıyordu. Köy enstitülerinde kültür dersleri, ziraat dersleri ve teknik derslerden oluşan beş yıllık bir program uygulanıyordu.

19 Haziran 1942'de çıkarılan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası ile kurulan ve 1954'e kadar varlığını sürdüren köy enstitülerinin sayısı 21'dir. Köy enstitülerinin oluşmasında Ethem Nejat, i. Hakkı Baltacıoğlu fikirleriyle önemli bir katkı sağlarken; M. Necati hem fikirleri ile hem de bizzat uygulamalarıyla büyük rol oynamıştır. Fakat, bu kurumların ortaya çıkışında en önemli roller; Eğitim Bakanı Haşan Âli Yücel ile ilköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'undur.

Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme Tarihsel Süreci

1923'te TBMM'de okunan hükümet progra-mıyla öğretmen yetiştiren kurumlarla ilgili 439 sayılı Yasa çıkarılmıştır.

Yüksek Öğretmen Okulu Yönetmeliği ile okulun eğitim süresi 4 yıl olarak belirlendi, ilk üç yıl, üniversite dersleriyle meslek dersleri içindir. Son bir yıl, uygulama ve staj devresidir.

Orta Muallim Mektebi (Bir yıl sonra Gazi Orta Muallim Mektebi adını almıştır.) açıldı.

Köy muallim mektepleri açıldı.

Kız ve Erkek Teknik Öğretmen Okulu açıldı.

Köy öğretmeni yetiştirmek amacıyla, Türkiye'nin pek çok ilinde, sayıları 21'i bulacak olan, köy enstitüleri açılmaya başlandı.

Köy eğitim kursları açıldı.

Köy öğretmen okulları açıldı.

Büyük öğretmen açığını kapatmak amacıyla "yedek subay öğretmen" olma hakkı tanındı.

Teknik, ticaret, turizm... Alanlarında yüksek öğretmen okulları açıldı.

1959-1960 öğretim yılında, Ankara Yüksek Öğretmen Okulunun yanı sıra ilk kez din öğretmeni yetiştirmek amacıyla İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü açıldı.

Orta Doğu Teknik, Hacettepe, Boğaziçi gibi üniversitelerin bünyesinde eğitim bölümleri açıldı.

Eğitimde lisansüstü programlar başlatıldı.

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi açıldı.

Öğretmen yetiştirme politikasında bazı gelişmeler yaşandı:

Formasyon dersleri önem kazandı.

Öğretmenliğin herkesin yapacağı bir iş olarak düşünülmemesi gerektiği görüşü benim-sendi.

Öğretmen yetiştirme görevi üniversitelere verildi.